

A könyvállomány helyzete közművelődési könyvtárainkban

A nagymultú magyar könyvkultúra a két világháború között visszamaradt az európai fejlődéstől. Ez a jelenség különösen a közművelődési könyvtárügy területén volt szembetűnő. Az első világháború előtt megindított könyvtáralapító mozgalom nem folytatódott. A HORTHY-korszak félmillió kötetet tartalmazó 1629 népkönyvtáranak többsége alig működött, a legtöbb városi könyvtárunk is csak vegetált. Néhány vidéki városi könyvtártól eltekintve (Debrecen, Sopron) modern értelemben vett közművelődési könyvtárnak csak a Fővárosi Könyvtárat és 13 fiókját lehetett tekinteni.

Mint hogy falusi könyvtáraink a második világháború végén szinte kivétel nélkül elpusztultak, a városi könyvtárak pedig sem méretükben, sem pedig a bennük levő állomány minősége tekintetében nem feleltek meg szocializmust építő népünk rohamosan növekvő művelődési igényeinek, mai közművelődési könyvtári rendszerünket az utolsó 10 évben kellett megteremtteni.

Ebben az időszakban a közművelődési könyvtárak fejlődése valóban rohamos volt. A vidéki állami hálózat könyvtárainak száma 1949-től 1953-ig 499-ről 3868-ra emelkedett, a fővárosi kerületi könyvtárak száma ugyanebben az időben 22-ről 41-re. A szakszervezeti könyvtárak fejlődése 1947-ben kezdődött, számuk 1955 végéig 6500-ra nőtt.

1953-ig tehát jelentős mennyiségi fejlődés jellemezte könyvtárainkat.

A vidéki hálózat képe 1953 végén — amikor a mai kiépülés nagyjából befejeződött, — a következő:

	Állomány (1000)	Olvasók (1000)	Forgalom (1000)
1951.....	914	135	1778
1952.....	1700 86%	342 153%	5059 186%
1953.....	2223 30%	502 47%	8750 73%

Már ez a néhány, kezdeti időből származó és nem elég pontos adat is rámutat arra a törvényszerű összefüggésre, ami az állomány, az olvasók száma, valamint a könyvforgalom változása között fennáll. Nagy mennyiségű friss könyvállomány beáramlása a könyvtárakban általában az olvasók számának és a forgalomnak ugrásszerű emelkedését vonja maga után mindaddig, amíg az olvasók száma a lakosság egy bizonyos százalékát el nem éri. (Ez a százalék a lakosság általános műveltségi állapotától is függ; nálunk

az eddigi tapasztalatok szerint a könyvtárakba könnyen bevonható olvasótábor a lakosság 10—20%-a között mozog.)

A könyvvállomány fejlődésének nem kielégítő üteme azonban — bár némi időbeli eltolódással — ugyancsak törvényszerűen jelentkezik az olvasók számának és a forgalomnak stagnálásában, sőt csökkenésében. Minthogy az olvasók és a forgalom emelkedésének üteme ebben az időszakban sokkal gyorsabb volt, mint az állomány fejlődése, ez a tény azt is jelezte, hogy a meglévő igények nagyok, s ezek kielégítése nagyon fontos művelődéspolitikai feladat. Éppen a fent vázolt törvényszerű összefüggés alapján kell a továbbiakban megvizsgálnunk, hogy közművelődési könyvtáraink állománya a legutolsó években kielégítő méretekben fejlődött-e, lépést tartott-e a szocializmust építő társadalmunk valóságos igényeivel.

A vizsgálat alapjául az 1953. évtől számított időszakot vesszük. Ez az az időpont, amikorra közművelődési könyvtáraink számszerű fejlődése nagyjában befejeződött. Ezt az időszakot közművelődési könyvtárügyünk legtöbb területén figyelemre méltó minőségi fejlődés jellemezte. A megyei könyvtárak jelentős intézményekké nőttek, megszilárdult a járási könyvtári hálózat is. A fővárosi kerületi könyvtárak szívós, megbízható munkát végeztek a főváros lakosságának könyvtári ellátásában, bár kereteik mind korszerűtlenebbé váltak az általános helyszűke, az olvasótermek hiánya, a gyermekrészlegek fogyatékos kiépülése miatt. A szakszervezeti könyvtárak munkájának minőségi javulása különösen az utolsó két évben szembetűnő. Egyre inkább kialakul modern hálózati rendszerük és tervszerű könyvellátásuk a Szaktanács egyre fokozódó figyelme és szakszerű irányítása következtében.

A kedvező minőségi fejlődés ellenére mind a közművelődési könyvtárosok, mind pedig az irányító szervek előtt egyre világosabbá vált, hogy az egyre kisebbedő anyagi ellátás és a célnak még mindig nem minden tekintetben megfelelő szervezet miatt évről-évre csökkent a fejlődés üteme, sőt egyes helyeken a stagnálás vagy a visszaesés jelei mutatkoztak. Mindenekelőtt a könyvvállomány fejlődése terén jelentkeztek a bajok. Jelentkeztek azonban szervezeti problémák is. Járási hálózatunk befejezetlen maradt, mintegy húsz járási székhelyen nem alakult meg a járási könyvtár, a falusi könyvtárak szervezeti fejlődése pedig megakadt, és legtöbbjük máig sem vált a községi tanácsok intézményévé.

Látva e jelenségeket, az Országos Könyvtárügyi Tanács állománykérdésekkel foglalkozó szakbizottsága az elmúlt év végén vizsgálat alá vette a közművelődési könyvtárak állományának fejlődését, igénybevételét, állapotát. A tanulmányozás során rögtön kítűnt, hogy részletesebb elemző vizsgálat számára nem állnak rendelkezésre megfelelő statisztikai adatok¹. Emiatt a szakbizottság új országos adatgyűjtést végzett. Az új felmérés adatai sem teljesen megnyugtatóak, s a régebben gyűjtött statisztikai adatok-

¹ A könyvtárak régebbi statisztikai jelentései a könyvek rongálódására, elveszésére, főlőpéldányokra nézve nem tartalmaztak adatokat. A falusi (letéti) könyvtárak állományra, olvasólétszámra és forgalomra vonatkozó régi adatait pedig összehasonlítás céljára nem lehetett használni, mert a központi könyvtárak csak azon könyvtárak adatait terjesztették fel az O. M. (N. M.) statisztikai osztálynak, amelyek az adatszolgáltatás időpontjáig jelentést küldtek. 1954-ben pl. a falusi könyvtáraknak csak 82,2%-áról, 1955-ben 95%-áról, 1956-ban pedig 77,9%-áról futottak be jelentések.

hoz viszonyítva több területen jelentősen eltérnek². Ezek az eltérések arra mutatnak, hogy közművelődési könyvtáraink statisztikai nyilvántartása és adatszolgáltatása még ma sem teljesen megnyugtató, és a fővárosi hálózatot kivéve még sok a javítani való. A továbbiakban tehát a szakbizottság által megejtett felmérés adatait használjuk fel, az 1957. évre vonatkozó adatokat pedig a Művelődésügyi Minisztérium Statisztikai osztálya bocsájtotta rendelkezésünkre.

Az állomány számszerű fejlődése az egyes hálózatokban

Mielőtt az állománynak, az olvasók számának és a forgalomnak egymáshoz való viszonyát vizsgálánk, külön is érdemes megnéznünk, hogyan fejlődött a könyvtárak állománya közművelődési könyvtárrendszerünk egészében, illetve az egyes könyvtártípusokban.

Közművelődési könyvtáraink minden típusában szembetűnik az állományfejlesztés ütemének állandó, rohamos csökkenése. (*L. az 1. sz. táblázatot*). A változás üteme a három hálózatban együttesen:³

1953—54 között	23%
1954—55 között	10%
1955—57 között	—4% (4% tényleges állománycsökkenés!)

A valóságos állománycsökkenés oka részben az 1949—53-as évek könyvkiadási politikájában s ennek következtében fellépő helytelen állománygyarapításban keresendő. Könyvtáraink állománya éppen azokban az években fejlődött a legerősebb ütemben, amikor könyvkiadásunkat az jellemezte, hogy viszonylag kevés fajta művet adtak ki igen magas példányszámban. Emiatt a Népkönyvtári Központ is igen nagy példányszámban küldött szét azonos műveket a vidéki hálózatba. Hasonló volt a fejlesztés jellege a Szabó Ervin Könyvtár kerületi könyvtáraiban és a szakszervezeti könyvtárakban

² Az eltérések mértékére példa: az 1956. év állományadatai: (ezrekben)

	M. M. stat. adata:	1957. évben végzett felmérés adata:
Megyei könyvtárak állománya	607,1	579,9
Járási könyvtárak állománya	632,2	624,1
Városi könyvtárak állománya	115,4	115,4
Ónálló községi könyvtárak állománya	252,4	254,0
Letéti könyvtárak állománya	1183,2	1620,2

A legszembetűnőbb az eltérés a letéti könyvtárak esetében. Itt ugyanis a minisztérium adatai között egyrészt nem szerepel minden falusi könyvtár adata, másrészt a járási és a megyei könyvtárak raktárában levő letéti állomány. Egyébként a letéti állománynak a központi könyvtárak raktárában levő része bizonytalanná teszi a falusi könyvtárakra vonatkozó helyzetképet. Az elmúlt években ugyanis a hálózati központok ezen állományrész tekintetében nem folytattak egységes gyakorlatot. Egyes könyvtárak a falusi állományhoz sorolták ezt az állományrészt, egyesek nem. Egyes megyei könyvtárak viszont nem tartották pontosan nyilván a falvakban levő, a helyi tanács tulajdonában levő ún. törzanyagot (a régi könyvtár maradéka, helyi vásárlásból, egyéb könyvtárak beolvastásából származó anyag stb.).

³ A szakszervezeti könyvtárak 1956. évre szóló adatszolgáltatása rendkívül hiányos volt, s ezért mindenütt, ahol szakszervezeti könyvtárak adatai is szerepelnek, ki kellett hagyni az 1956. évet.

A közművelődési könyvtárak állományának alakulása (1000 kötet)

1. táblázat

Év	Vidéki áll. hálózat	** %	*** Ütem	Fővárosi hálózat	%	Ütem	Áll. közműv. hálózat	%	Ütem	Szakszerv. hálózat	%	Ütem	Közműv. hálózatok együtt	%	Ütem
1953.....	1968,2	100	—	611,2	100	—	2579,4	100	—	3227,0	100	—	5806,4	100	—
1954.....	2735,3	139	139	701,7	115	115	3437,0	133	133	3689,9	114	114	7126,9	123	123
1955.....	3056,2	155	112	743,8	122	106	3800,0	148	111	4054,6	123	110	7854,6	135	110
1956.....	3193,6	162	104	810,3	133	109	4003,9	155	105	—	—	—	—	—	—
1957*	3032,4	153	95	829,5	136	102	3861,9	150	96	3703,6	115	91	7565,5	130	96
1957*	3637,0	185	114	829,5	ua.	ua.	4466,5	174	112	3703,6	ua.	ua.	8170,1	141	104

Az állomány alakulása a vidéki hálózat egyes könyvtártípusaiban (1000 kötet)

2. táblázat

Év	Megyei könyvtárak	%	Ütem	Járási könyvtárak	%	Ütem	Városi könyvtárak ****	%	Ütem	Önálló községi könyvtárak	%	Ütem	Letéti könyvtárak	%	Ütem
1953.....	300,5	100	—	416,1	100	—	64,4	100	—	107,8	100	—	1079,4	100	—
1954.....	388,6	129	129	507,3	122	122	85,2	132	132	220,7	205	205	1533,5	142	142
1955.....	486,3	162	120	571,0	137	113	105,2	163	123	262,9	244	119	1630,8	151	106
1956.....	579,9	193	119	624,1	150	109	115,4	179	110	254,0	236	96	1620,2	150	99
1957*	653,7	218	113	678,3	163	109	129,4	201	112	255,4	237	101	1315,6	122	81
1957*	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1920,2	178	119

* A felső számsor a vidéki hálózatban levő állományt a letéti raktárakban bentlevő állomány nélkül, az alsó azzal együtt mutatja.
 ** Az 1953. év százalékában. *** Az előző év százalékában. **** Minden adat a Szegedi Somogyi Könyvtár nélkül.

is. Ebben az időben folyt a műhelykönyvtárak nagymérvű szervezése is. Ezekbe a 100—300 kötetes könyvtárakba nagyjából ugyanazok a művek kerültek, és összevonásuk után egy-egy nagyobb szakszervezeti könyvtárban nagyon sok műből 30—40 azonos példány is összegyűlt.

A valóságos állománycsökkenés tehát nem azt jelenti, mintha közművelődési könyvtáraink az elmúlt évben nem gyarapították volna állományukat, hanem azt, hogy a központi könyvtárak sok fölépéldányt és elavult könyvet vontak ki a könyvtárakból. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár és a SzOT ezek tárolására központi fölépéldányraktárakat hozott létre. A fölépéldányraktárak állományát kimutatásunk nem tartalmazza.

A szakszervezeti könyvtárak területén a fölépéldányok kivonása olyan mértékű volt, hogy az 9%-os állománycsökkenést okozott. Vidéki állami hálózatunkban ezideig még nem hoztunk létre fölépéldányraktárakat. A letéti könyvtárak elavult és fölépéldány-anyaga az utolsó években (néha helyszűke, vagy helytelen, vagy hibás művelődéspolitikai megfontolás miatt néha túlzott mértékben is) a megyei és a járási könyvtárak letéti raktáraiba került. Mivel ez az állomány a valóságban nincs a falusi könyvtárakban, fenti számsor ezt az állományrészt nem tartalmazza. Az 1. és 2. sz. táblázatban azonban a közművelődési könyvtárak állományát ezzel a 604 600 kötetrel együtt is feltüntettük. Ha ezt az állományrészt beszámítjuk a közművelődési könyvtárak tényleges állományába, a kép sokkal kedvezőbb lesz, mert akkor a 4%-os csökkenés helyett 4%-os gyarapodás mutatkozik 1955—1957 között. A kép azonban még így is a fejlődés ütemének rohamos csökkenését mutatja. A fejlődés ütemének csökkenéséhez, amint arra később még rátérünk, a fent említett legfőbb okon kívül az egyes állományrészek túlzott igénybevétele következtében előállott rongálódás, valamint az 1956. év ellenforradalmi eseményei során okozott könyvpusztítás is hozzájárult.

Ha vidéki közművelődési könyvtáraink fejlődését egybevetjük a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár fiókhálózatának fejlődésével, szembevetve, hogy a vidéki könyvtárak állományának százalékos emelkedése 1953—1957 között jóval magasabb, mint a fővárosi könyvtáraké. A fővárosi hálózat állomány-emelkedése 36%, a vidéki hálózaté 53%. (A letéti raktárak anyagával pedig 85%.) Ez természetes jelenség, minthogy a viszonylag régebbi alapítású fővárosi könyvtárakhoz viszonyítva a vidék új alapítású könyvtárai erőteljesebb fejlesztést kívántak meg. Ha azonban a fejlődés ütemét vizsgáljuk, azt látjuk, hogy az ütem a vidéki könyvtárak területén rohamosabban csökken, mint a fővárosi hálózatban, ami könyvtárpolitikánkban a vidék fokozatos háttérbeszorulását mutatja.

A fejlődés üteme a vidéki és a fővárosi hálózatban :

	Vidéki hálózat	Fővárosi hálózat
1953—54.....	39	15
1954—55.....	12	6
1955—56.....	4	9
1956—57.....	—5	2

(A vidéki hálózatba a letéti raktárakban levő anyagot nem számítottuk be.)

Még jelentősebb különbségek mutatkoznak az állomány fejlődésének ütemében, ha az egyes vidéki hálózatokat hasonlítjuk össze :

	Megyei könyvtárak	Járásai könyvtárak	Városi könyvtárak	Letéti könyvtárak
1953—54.....	29%	22%	32%	42%
1954—55.....	20%	13%	23%	6%
1955—56.....	19%	9%	10%	— 1%
1956—57.....	13%	9%	12%	—19%

Vidéki könyvtáraink közül a megyei könyvtárak állományának fejlődési üteme kedvező. Nagymértékben járult hozzá ehhez, hogy a legutóbbi évi 73 800 kötetnyi állománygyarapodásukból 23 375 kötet, azaz az egész gyarapodás 32%-a az Országos Széchényi Könyvtár Könyvelosztójától származik. Ez az állományrész igen fontos ugyan a vidéki tudományos kutatás szempontjából, de nem tömegigény kielégítésére szolgál.

Művelődéspolitikánk 1953—56 közötti eltorzulását mutatja, hogy minél inkább a kisebb települések felé haladunk, annál inkább csökken a fejlődés üteme. A falu elhanyagolását még szembeszökőbbé teszi az a körülmény, hogy a városokban az állami közművelődési könyvtárakon felül szakszervezeti könyvtárak is működnek. (Ha a letéti raktárakban levő állományt úgy tekintenők, mintha az a falusi könyvtárakban lenne, az 1956—57-es év 19% csökkenés helyett ugyanannyi emelkedést mutatna. Még akkor is feltűnő azonban a falusi letéti könyvtárak állományfejlődésének lemaradása az egyes közművelődési könyvtárakkal szemben, ha feltételezzük, hogy a letéti raktárak mai anyagának egy része gondos válogatás után visszakerül a falusi könyvtárakba.)

Mivel a minisztérium régebbi statisztikai kimutatásai kizárólag a falusi könyvtárakban levő letéti anyagot és a falusi könyvtárak saját állományát foglalták magukban (L. 1. sz. jegyzet), a letéti könyvtárak valóságos állomány-növekedése hozzávetőlegesen megállapítható a Művelődésügyi Minisztérium statisztikai osztályának adataiból. Az 1955. és 1957. év adatszolgáltatása viszonylag teljes volt (1955-ben a letéti könyvtárak 95%-a, 1957-ben pedig 98%-a szolgáltatott adatot). Ha a 3%-os eltéréstől származó hibától eltekintünk, a letéti könyvtárak állományfejlődése a következő :

a falusi könyvtárakban levő állomány (ezekben)

1955 végén 1265

1957 végén 1316 104%

Az adatok évi 2%-os fejlődést mutatnak. Mivel az 51 000 kötetnyi szaporulat 3 813 könyvtár között oszlik meg, a letéti könyvtárak valóságos állomány-növekedése könyvtáranként országos átlagban az évi 10 kötet alatt mozog.

Ha a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárak állományának számszerű fejlődését a *vidéki hálózat egészéhez* mérjük, az összehasonlítás a főváros javára dől el. Ha azonban azt is figyelembe vesszük, hogy a főváros lakosságának száma rohamosan nőtt, nem lehetünk megelégedve a fővárosi könyvtárak állományfejlődésével.

Hasonlítsuk össze mindazon könyvtártípusok 1953—1957 közötti állományfejlődését, amelyekben főhivatású könyvtárosok működnek:

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kerületi könyvtárai	36%
Megyei könyvtárak	118%
Járási könyvtárak	63%
Városi könyvtárak (Szegedi Somogyi Könyvtár nélkül)	101%
Önálló községi könyvtárak	137%

Igaz, hogy a vidéki könyvtárak néhány régi városi könyvtár kivételével alig néhány éves múltra tekintenek vissza, természetes tehát, hogy állományuk százalékos gyarapodása magasabb. De ha azt is tekintjük, hogy a budapesti kerületi könyvtárak túlnyomó többsége is új alapítású, fejlődési ütemük nem kielégítő. Ha a főváros könyvellátása nem javul, nem kell csak néhány esztendő, és a nagymúltú fővárosi hálózat lemarad fejlődésben a vidéki városok könyvtárai mögött. Ennek jelei egyes területeken már ma is mutatkoznak.

Az állomány, az olvasók és a forgalom viszonya

Az az ismert törvényszerűség, hogy az állomány nem kielégítő növekedése kedvezőtlenül hat az olvasók és a forgalom alakulására, igen élesen mutatkozik meg közművelődési könyvtáraink utolsó öt évének számadataiban, ahol az állomány emelkedésének csökkenő üteme mindenütt maga után vonta az olvasók számának és a forgalomnak csökkenő ütemét.

Hasonlítsuk össze az állomány fejlődését az olvasók számának és a forgalomnak alakulásával az állami közművelődési hálózatokban: (l. a 3—6. sz. táblázatot)⁴

	Állomány	Olvasó	Forgalom
1953—54.....	33%	20%	28%
1954—55.....	11%	18%	18%
1955—56.....	5% ⁵	—10%	—4%
1956—57.....	—4%	—2%	—8%

Az utolsó öt év adatai szerint az állomány emelkedésének lassuló üteme az olvasók számának és ezzel együtt a forgalom ütemének nagyobbmértvű csökkenését vonta maga után olyannyira, hogy az utolsó két év adatai már mind az olvasók száma, mind pedig a forgalom tekintetében nem a fejlődés ütemének gyengülését mutatják, hanem valóságos számbeli csökkenést.

⁴ Bár táblázataink a szakszervezeti könyvtárak adatait is magukban foglalják, a továbbiakban ezek elemzésével nem foglalkozunk, mert az olvasók számára és a forgalomra vonatkozó régebbi adatszolgáltatásuk meglehetősen bizonytalan volt, és sokszor becsléseken alapult. Ezekből megbízható következtetéseket nem lehet levonni.

⁵ Az 1956—57. év állományadata azért mutat tényleges csökkenést, mert a letéti raktárakban összegyűlt anyagot oda nem számították be. Azzal együtt —4% helyett az állománygyarapodás üteme +12%.

Az olvasók számának alakulása a közművelődési hálózatokban (1000 olvasó)

3. táblázat

Év	Vidéki áll. hálózat	%	Útem	Érővárosi hálózat	%	Útem	Áll. közműv. hálózat	%	Útem	Spakiszerv. hálózat	%	Útem	Közműv. hálózatok együtt.	%	Útem
1953.....	491,4	100	—	101,8	100	—	593,2	100	—	505,0	100	—	1098,2	100	—
1954.....	604,3	123	123	106,9	105	105	711,2	120	120	524,0	104	104	1235,2	112	112
1955.....	723,0	147	120	113,0	111	106	836,0	141	118	543,0	108	104	1379,0	126	112
1956.....	635,1	129	88	116,2	114	103	751,3	127	90	—	—	—	—	—	—
1957.....	625,9	128	99	112,9	111	97	738,8	125	98	632,0	135	126	1420,8	129	163

2*

Az olvasók számának alakulása a vidéki hálózat egyes könyvtár típusaiban (1000 olvasó)

4. táblázat

Év	Megyei könyvtárak	%	Útem	Járásai könyvtárak	%	Útem	Városi könyvtárak	%	Útem	Önálló községi könyvtárak	%	Útem	Letéti könyvtárak	%	Útem
1953.....	61,6	100	—	84,0	100	—	15,8	100	—	6,1	100	—	324,0	100	—
1954.....	68,4	111	111	88,3	105	105	18,4	116	116	66,6	1108	1108	362,7	112	112
1955.....	73,6	119	108	101,8	121	115	21,0	133	114	75,5	1256	113	451,0	139	124
1956.....	68,5	111	93	96,1	114	94	20,1	127	96	56,8	945	75	393,6	121	87
1957.....	67,9	110	99	90,2	107	94	19,5	123	97	47,6	792	84	400,7	124	102

5. táblázat
A forgalom alakulása a közművelődési hálózatokban (1000 kötet)

Év	Vidéki áll. hálózat	%	Ütem	Fővárosi hálózat	%	Ütem	Áll. közműv. hálózat	%	Ütem	Szakiszerv. hálózat	%	Ütem	Közműv. hálózatok együtt	%	Ütem
1953.....	8 560,0	100	—	3004,7	100	—	11 564,7	100	—	5563,0	100	—	17,127,7	100	—
1954.....	11 744,6	137	137	3109,0	103	103	14 853,6	128	128	6695,6	120	120	21 549,2	126	126
1955.....	14 250,1	166	121	3325,2	111	107	17 575,3	152	118	7705,4	139	115	25 280,7	148	117
1956.....	13 696,1	160	96	3254,1	108	98	16 950,2	147	96	—	—	—	—	—	—
1957.....	12 576,4	147	92	2984,5	99	92	15 560,9	135	92	4933,0	89	64	20 493,9	120	81

6. táblázat
A forgalom alakulása a vidéki hálózat egyes könyvtáptípusaiban (1000 kötet)

Év	Megyei könyvtárak	%	Ütem	Járdási könyvtárak	%	Ütem	Városi könyvtárak	%	Ütem	Önálló községi könyvtárak	%	Ütem	Isolati könyvtárak	%	Ütem
1953.....	1800,5	100	—	1933,5	100	—	371,0	100	—	82,4	100	—	4372,2	100	—
1954.....	1936,3	108	108	2755,9	143	143	534,0	144	144	1081,2	1312	1312	5437,1	124	124
1955.....	2140,3	119	111	3292,3	170	119	608,0	164	114	1 726,9	2096	160	6482,7	148	119
1956.....	2092,1	116	98	3227,4	167	98	676,4	182	111	1646,7	1998	95	6062,5	139	93
1957.....	2114,7	117	101	3072,0	159	95	675,6	182	100	1448,7	1758	88	5265,4	120	87

A helyzet ilyen irányú alakulásához az 1956. év eseményei is erősen hozzájárultak, de a jelenséget kizárólag ezzel magyarázni rendkívül félrevezető volna.

A jelenség általános, és minden közművelődési könyvtártípusban külön-külön is megmutatkozik (*l. a 7. sz. táblázatot*). Az összehasonlító táblázat azt is igazolja, hogy ott, ahol az állomány fejlődés-üteme viszonylag gyorsabb (megyei és vidéki városi könyvtárak), ott a forgalom az olvasók számának utolsó két évi csökkenése mellett is megtartotta régebbi szintjét. A letéti könyvtárak ellenben hiába tartották meg olvasóikat, forgalmuk mégis rohamos esést mutat, jelezve, hogy ebben a könyvtártípusban a könyvellátás mélyen

7. táblázat

	Fővárosi hálózat			Megyei könyvtárak			Járási könyvtárak			Városi könyvtárak			Letéti könyvtárak		
	Áll. %	Olv. %	Forg. %	Áll. %	Olv. %	Forg. %	Áll. %	Olv. %	Forg. %	Áll. %	Olv. %	Forg. %	Áll. %	Olv. %	Forg. %
1953—54.....	15	5	3	29	11	8	22	5	43	32	16	44	42	12	24
1954—55.....	6	6	7	20	8	11	13	15	19	23	14	14	6	24	19
1955—56.....	9	3	-2	19	-7	-2	9	-6	-2	10	-4	11	-1	-13	-7
1956—57.....	2	-3	-8	13	-1	+1	9	-6	-5	12	-3	0	-19	+2	-13

az igények alatt van. A letéti könyvtárak olvasólétszámának 1957. évi 2%-os növekedése, ugyanakkor a forgalom 13%-os csökkenése látszólag ellentmond egymásnak. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy minden olyan könyvtárban, ahol beiratási díjat nem szednek, még akkor is fenn lehet tartani, sőt emelni lehet az olvasók számát, ha a könyvtár állománya nem tudja kielégíteni az igényeket. Ugyanez a jelenség tapasztalható pl. a szakszervezeti könyvtárak területén, ahol az 1957. évi adatok szerint az olvasók száma az utolsó évben 26%-kal nőtt, a forgalom ellenben 36%-kal csökkent! A falusi könyvtárakban egyébként az olvasók számának növekedését — mint később látni fogjuk, — a gyermekolvasók arányszámának növekedése kíséri. A felnőtt lakosság száma állandóan fogy a falusi könyvtárakban. Miután azonban a falusi könyvtárak túlnyomó többsége pedagógus, érthető, hogy a könyvtárakba beiratkozott tanulók még akkor sem hagyják el a könyvtárat, ha az már nem is tudja igényeiket megfelelően kielégíteni.

Az állomány megoszlása és igénybevétele

Mint hogy a közművelődési könyvtárak az elmúlt években (a letéti könyvtárakat kivéve) forgalmuk adatait az állomány négy fő ágának megfelelően adták meg (társadalomtudományi művek; egyéb ismeretterjesztő irodalom; szépirodalom; ifjúsági irodalom), az 1957. évben végzett országos állományfelmérés is ezeket az adatokat gyűjtötte össze és vetette egybe az azonos tartalmú állománycsoportokkal. (*L. a 8. sz. táblázatot.*)

Az állomány és a forgalom megoszlása 1956-ban

a) Vidék

	Állomány	Forgalom	Állomány	Forgalom
	1000 kötetben		% -ban	
Társadalomtudományi irodalom	497	241	15,6	1,6
Egyéb ismeretterjesztő	734	1141	23,0	8,2
Szépirodalom	1486	7481	46,5	54,9
Ifjúsági irodalom	476	4833	14,9	35,3
Összesen	3193	13 696	100	100

b) Főváros

	Állomány	Forgalom	Állomány	Forgalom
	1000 kötetben		% -ban	
Társadalomtudományi irodalom	127	69	15,8	2,1
Egyéb ismeretterjesztő	191	544	23,4	16,7
Szépirodalom	366	1926	45,2	59,1
Ifjúsági irodalom	126	715	15,6	22,1
Összesen	810	3254	100	100

c) Együtt

	Állomány	Forgalom	Állomány	Forgalom
	1000 kötetben		% -ban	
Társadalomtudományi irodalom	624	310	15,6	1,8
Egyéb ismeretterjesztő	925	1685	23,1	9,9
Szépirodalom	1852	9407	46,2	55,6
Ifjúsági irodalom	602	5548	15,1	32,7
Összesen	4003	16 950	100	100

Az említett állománycsoportok arányai feltűnően egyeznek a fővárosi és a vidéki könyvtárakban. Az állomány megoszlása is megfelelőnek látszik, miután az ifjúsági és a szépirodalmi művek együttes száma az állománynak több mint 60%-át, a társadalomtudományi és politikai művek száma pedig az

egész állománynak több mint a 15%-át teszi ki. A társadalomtudományi, politikai irodalom aránya a megyei könyvtárakban a legmagasabb (17,3%) a felnőtt szépirodalom aránya minden könyvtártípusban elég kedvező. Ha azonban a forgalommal vetjük össze az állományt, rögtön kitűnik, hogy annak összetételében komoly baj van. Az ismeretterjesztő irodalom forgalmának aránya minden közművelődési könyvtárban — a külföldi könyvtárakban is — jóval alatta marad a szépirodalom forgalmának, de az állományban elfoglalt arányaihoz viszonyítva is. Ennek oka általában az, hogy az ismeretterjesztő irodalomnak csak kisebb részét használják széles olvasórétegek (útleírások, regényes életrajzok stb.). Lehetetlen kívánság volna tehát, hogy a társadalomtudományi vagy az egyéb ismeretterjesztő irodalom forgalmának arányai megfeleljenek az állomány arányainak. Ha azonban mindezt figyelembe vesszük is, azt kell megállapítanunk, hogy nálunk az állomány és az igénybevétel arányai egyes szakokban (társadalomtudomány, politikai irodalom, ismeretterjesztő irodalom egyes szakjai) annyira eltolódtak az igénybevétel rovására, hogy ebből a jelenségből az egyes állományrészek meg nem felelő összetételére kell következtetnünk.

A társadalomtudományi-politikai irodalom aránya a forgalomhoz viszonyítva :

	Állomány	Forgalom
a) Vidéki könyvtárakban.....	15,6%	1,6%
b) Fővárosi Szabó Ervin kerületi könyvtárakban ..	15,8%	2,1%

A fenti számok túlságosan alacsony igénybevételre mutatnak. Falusi könyvtárak forgalmukról nem adnak részletező adatot. Egyes letéti könyvtárak elemző vizsgálata azonban az irodalom e csoportjának alig számbavehető igénybevételét mutatja. (Az a különbség is, ami a főváros és a vidék forgalmában a vidék hátrányára jelentkezik, főleg a falusi könyvtárak miatt van.)

Miután ez az anyag a leginkább hivatott a politikai történések gyors nyomonkövetésére, kommentálására, a tömegek ideológiai tájékoztatására, nevelésére, mint ilyen, az állomány egyik legfontosabb része. A szoros értelemben vett politikai irodalom éppen aktualitása miatt a leginkább ki van téve az elavulásnak. Amennyire fontos tehát, hogy a könyvtárak az időszerű politikai kiadványokat lehetőleg gyorsan megszerezzék, éppen olyan fontos lenne központilag gondoskodni arról, mi történjék az elavult, idejét múlt ilyenfajta kiadványokkal.

A vizsgálatok azt igazolták, hogy az *időszerű* politikai kiadványok forgalma megfelelő. Az elavultak azonban (főleg a sok broszúra) olyan teherterételt jelentenek, amelyek azt a megtévesztő látszatot keltik, mintha a politikai irodalom iránt a közművelődési könyvtárakban általában nem volna elegendő érdeklődés. Nagyobb könyvtárak általában minden aktuális politikai művet beszereznek. A megyei és a járási könyvtáraknak a letéti állomány fejlesztésére szolgáló költségvetési hitele azonban olyan alacsony, hogy a legtöbb falusi könyvtárunkban alig található meg az időszerű politikai irodalom, a meglevő politikai tárgyú művek jó része pedig elavult.

Éppen a politikai irodalom példája igazolja a legélesebben, hogyha el tudjuk látni a könyvtárat aktuális, friss művekkel, akkor megvan a könyvtár

társadalomformáló hatása, ha nem, a könyvtár holt anyagok tárháza lesz, és művelődéspolitikai szempontból jelentéktelen tényezővé zsugorodik. A falun található ideológiai irodalom egy része olyan színvonalú, hogy falusi lakosságunk jelentős hányada meg sem érti. Hiába lenne elegendő tehát számszerűleg ez a könyvanyag, társadalmi hatása falun igen csekély.

A társadalmi-politikai irodalom többi részéről (a közművelődési könyvtárak ebbe az állománycsoportba sorolják az 1, 2, 3 és 92—99 szakot) itt csak annyit jegyzünk meg, hogy éppen azok a szakcsoportok, amelyek a legnagyobb érdeklődést váltanák ki, igen hiányosak a könyvtárak túlnyomó részében, nem utolsósorban a könyvkiadás hibájából. Különösen a kisebb (falusi és üzemi) könyvtárak számára egyáltalán nincsenek jól, egyszerű nyelven megírt újszerű magyar és világtörténeti művek, nincsenek megfelelő kultúrtörténeti, életrajzi, néprajzi művek. Kevés olyan munka található falusi könyvtárainkban, amely alkalmas arra, hogy parasztságunk művelődési alapjait lerakja. Könyvkiadásunk eddig nem eléggé nézte a falu igényeit.

Az ismeretterjesztő irodalom aránya az állomány egészéhez viszonyítva és a forgalom arányai:

	Állomány 1956-ban	Forgalom 1956-ban
Vidéki könyvtárakban.....	23,0%	8,2%
Fővárosi Szabó Ervin kerületi könyvtárakban.....	23,4%	16,7%

Az ismeretterjesztő irodalom igénybevétele a fővárosban több mint kétszerese a vidékinek, ami a főváros dolgozóinak változatosabb igényén kívül a fővárosi könyvtárak ismeretterjesztő irodalmának jobb összetételére is mutat. Meg kell még jegyeznünk azt is, hogy a megyei és egyes járási könyvtárak ismeretterjesztő állományában sok olyan mű is helyet foglal, amely már a tudományos kutatás szempontjából (helytörténeti jellegű anyag) és nem közművelődési szempontból jelentős. Ide számít az a jelentős könyvmennyiség is, amelyet a megyei és a kiemelt járási könyvtárak az OSzK Könyvelosztójától kapnak.

A természettudományos, az egészségügyi, a művészeti, az irodalomtudományi munkák iránt mindenütt megvan az érdeklődés, ahol az olvasók érdeklődésének megfelelő gyűjteményrészlegek alakultak ki. A legkisebb e szakok forgalma a falusi könyvtárakban, ami azonban egyáltalán nem magyarázható a falusi lakosság alacsonyabb műveltségi színvonalával. Inkább azzal, hogy a faluba került irodalom — különösen a természettudományi szak — jórészt elavult, az egyéb szakokban pedig nincsenek meg a falu igényeinek megfelelő népszerű könyvek.

Nagyobb könyvtáraink művészeti és irodalomtudományi könyvekkel elég jól vannak látva, hiányok inkább régebbi könyvkiadásunk hibáiból adódnak. A falu pl. hiányolja a nagy magyar írók életéről és műveiről szóló színes, színvonalas, népszerű nyelven megírt, illusztrált könyveket.

A földrajz az egyik legnépszerűbb szak ott, ahol megfelelő anyag van. Az elemző vizsgálatok azt mutatták, hogy egyes Szabó Ervin kerületi könyvtárakban az ismeretterjesztő irodalom felét ez a szak teszi (főként útleírások). Az utolsó évek könyvkiadási politikája javulást hozott ezen a téren, ez a javulás azonban kis mértékben érezhető meg falun. Falun igen keresik a magyar tájra,

magyar földre vonatkozó népszerű kiadványokat. Tervszerűen összeállított e fajta gyűjtemény jóformán egy falusi könyvtárban sincs.

A technikai és mezőgazdasági könyvekről külön is kell szólnunk. Az elmúlt években iparunk technikai színvonalának emelése érdekében igen sok technikai könyvet vittünk be a közművelődési könyvtárakba. A forgalom vizsgálata azonban mindenütt azt mutatja, hogy a szakemberek (szakmunkások) jóformán alig használják ezeket. (Pl. a bányavidékeken alig keresik a bányászati szakkönyveket, nem keresik továbbá a kőműves, a lakatos stb. szakmákra vonatkozó műszaki könyveket.) Ellenben igen népszerűek a motorkerékpárral, gépkocsival, rádióval, repülőmodellezéssel, villany-motorokkal, fényképezéssel stb. foglalkozó szakkönyvek. Ezeket azonban majdnem minden esetben műkedvelők veszik ki. A kérdés tüzetes vizsgálatra szorul, mert jellemzően mutat rá a szakkönyvtárak és a közművelődési könyvtárak gyűjtőkörü elkülönülésére.

A mezőgazdasági szakkönyveket városon szintén a „műkedvelők” veszik ki. (Méhészkedéssel, gyümölcsfaápolással stb. foglalkozó könyvek.) A falusi könyvtárakat azonban bizonyos tekintetben úgy kell tekintenünk, mint a falu mezőgazdasági szakkönyvtárát. A mezőgazdasági szakkönyvek arányszáma ugyan mindenütt kielégítő, az elemző vizsgálat azonban azt mutatta, hogy az alacsony igénybevétel oka, hogy az állományban egyes kiváló szovjet mezőgazdasági könyvek mellett túlnyomórészt minden kritika nélkül lefordított, a mi viszonyainkhoz nem alkalmazott művek vannak. Mezőgazdasági könyvkiadásunk már megjavult, ennek hatása azonban falusi könyvtárainkban az elégtelen anyagi ellátás miatt csak kis mértékben érezhető.

A szépirodalom aránya az egész állományhoz és forgalomhoz viszonyítva :

	Állomány	Forgalom
Vidéki könyvtárakban.....	46,5%	54,9%
Fővárosi Szabó Ervin kerületi könyvtárakban	45,2%	59,1%

A szépirodalom igénybevétele túlságosan nagy, jöllehet az állomány egy része — az elmúlt évek könyvkiadásának s az állománygyarapítás hibáinak következtében — kevésbé keresett művekből tevődik össze. Mivel a könyvtárak állományforgalmi statisztikái nem adnak számot a szépirodalom különböző részeinek anyagáról és forgalmáról, a már említett felméréssel egyidőben végzett reprezentatív vizsgálaton alapul a szépirodalom részletesebb elemzése.

Az új magyar irodalom forgalma a legutolsó néhány évben igen erősen felszökött és azokban a könyvtárakban, ahol az új kiadói politikánk nyomán megjelent műveket meg tudták vásárolni, a forgalom meghaladja az állomány arányszámát :

	Állomány	Forgalom
Megyei könyvtárak	8,4%	14,4%
Járásai könyvtárak	11,6%	8,3%
Letéti könyvtárak	17,2%	13,1%

A régebben kiadott, a termelés kérdéseit túlzottan előtérbe állító, sematikus műveket nem keresik.

Legkeresettebb a klasszikus magyar irodalom.

	Állomány	Forgalom
Megyei könyvtárak	14,4%	17,9%
Járási könyvtárak	12,7%	21,0%
Letéti könyvtárak	11,1%	22,3%

Az összehasonlítás azt mutatja, hogy minél kisebb könyvtári egységek felé haladunk, annál kisebb ennek az irodalomnak az arányszáma, az igénybevétel pedig annál nagyobb. Az elemző vizsgálatok azt igazolták, hogy ez az állományrész országosan nem kielégítő, bár az utóbbi években igen sok klasszikus mű új kiadása is megjelent.

Az orosz és a szovjet irodalom tekintélyes számban szerepel a könyvtárak állományában. A legtöbb fölös példány azonban éppen ebben az anyagban található az előbbieken már említett hibás kiadási politika és a könyvtárak kezdeti, elég bőséges anyagi ellátottsága következtében. Könyvtáraink általában nem minősítenek feleslegesnek egyetlen művet sem, pusztán a fölös példányok adták a felesleget. Bár sok gyenge mű kritikátlan lefordítása sokat ártott a szovjet irodalom népszerűségének, a legjobb művek változatlanul népszerűek és keresettek ma is (SOLOHOV, GORKIJ, A. TOLSZTOJ, ERENBURG stb. művei).

Az elemző vizsgálatok az alábbiakat mutatták :

	Állomány %	Forgalom %
Megyei könyvtárak	7,3	2,3
Járási könyvtárak	11,1	3,6
Letéti könyvtárak	11,9	5,9

A falusi könyvtárak viszonylag magas forgalmát az iskolai tanulók által igen kedvelt partizánregények teszik.

A népi demokráciák irodalmának forgalma főleg klasszikus íróknak köszönhető (REYMONT, SIENKIEWICZ, HAŠEK, JIRASEK).

A világirodalom klasszikusai alkotják az egyik leginkább keresett állományrészleget. Bár könyvkiadásunk sokat tett az utolsó néhány évben, könyvtáraink állománya majdnem mindenütt hiányos ezen a téren és nem tudja az igényeket kielégíteni. A forgalom és az állomány összehasonlítása nem tükrözi teljesen a valóságos igényt :

	Állomány %	Forgalom %
Megyei könyvtárak	10,6	13,1
Járási könyvtárak	6,5	10,5
Letéti könyvtárak	3,3	4,4

Országosan tragikus a helyzet a gyermekirodalom területén, a legelszomorítóbb azonban falusi könyvtárainkban. Minden hálózatban orszá-

gosan jóval nagyobb a gyermekolvasók száma, mint a gyermekirodalom arányszáma; a forgási sebesség óriási.

	A gyermek- irodalom aránya (az egész irodalom százalékában)	A gyermek- olvasók aránya (az összes olvasók százalékában)	A gyermek- irodalom forgalma (az összes százalékában)
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózata ...	15,6	27,1	22,0
Megyei könyvtárak	11,4	35,0	23,0
Járási könyvtárak	17,0	41,0	37,4
Letéti könyvtárak	14,9	43,0	35,7

Az összehasonlításból kitűnik, hogy a 14 éven aluli gyermekek aránya vidéken lényegesen nagyobb, mint Budapesten. Falusi könyvtárainkban az olvasók közel fele 14 éven aluli, a gyermekirodalom aránya pedig éppen a *falun a legkisebb*. A forgalom arányai mindenütt alacsonyabbak, mint az olvasók arányszáma. Ebből önként következik, hogy a gyermekirodalom egyáltalán nem elégíti ki az igényeket.

A főv. kerületi könyvtárakban	4,01 kötet	} ifj. mű jut egy gyermekolvasóra.
A megyei könyvtárakban	2,25 „	
A letéti könyvtárakban	1,25 „	

Fokozza az ellátottság hiányát, hogy ifjúsági könyvtárainkban a példányszámhoz viszonyítva alacsony a művek száma.

Az ifjúsági könyvekkel való ellátottság gyengesége tehát csak részben függ össze a könyvtárak gyenge anyagi ellátottságával. Nagyobb könyvtáraink gyermekrészei (pl. Miskolc) a számukra biztosított hitelösszeget nem tudják elkölteni a *könyvpiac hiányai* miatt. Kevés gyermekkiadvány jelenik meg és nem kielégítő példányszámban.

Általános a panasz, hogy kevés a meséskönyv, s a különböző című magyar gyűjteményekben azonos mesék bújnak meg. Az ifjúsági regények között is kicsi a változat, főleg kevés a serdülő lányok számára írt irodalom.

Az állomány és a forgalom egybevetése általában jellemző adat, bár nem mutatja meg kellő mértékben az egyes állományrészek kihasználtságát. Ezért néhány könyvtártípusunkban az állomány egy kötetre eső forgalmát is bemutatjuk:

	Fővárosi hálózat	Megyei könyvtárak	Járási könyvtárak	Letéti könyvtárak*
Társ. tud. irodalom	0,5	0,5	1,0	0,3
Egyéb ismeretterj. irodalom	2,8	1,2	1,7	1,3
Szépirodalom	5,3	7,0	5,8	5,1
Gyermekirodalom	5,7	9,9	11,6	10,0

* A letéti könyvtárakra vonatkozó adatok nem az országos felmérésből, hanem az ország különböző részéből vett 17 letéti könyvtár elemző vizsgálatából származnak.

Ez a táblázat is igazolja, az egyes állománycsoportokkal kapcsolatos előző megállapításainkat. A táblázat a szépirodalom, de különösen a gyermekirodalom terén olyan nagy forgási sebességre utal, ami már az állomány igen gyors elrongyolódását vonja maga után. Gyermekkönyvtáraink külső képe éppen a művek túlhasználtsága révén is igen siralmas.

A közművelődési könyvtárak eddigi vizsgálata a közművelődési könyvtárak állományának csak néhány tartalmi kérdésére mutat rá. Könyvtárpolitikánk további magyarázatára, a könyvkiadás és a könyvtárak igényeinek fokozottabb összehangolására szélesebb körben végzendő részletes tartalmi elemzés szükséges, minden könyvtártípusban külön-külön.

Az olvasók és a lakosság könyvellátása

Könyvtári gyakorlatunk nem alakított ki olyan viszonzszámokat, amelyek a közművelődési könyvtár állományának és olvasóinak megfelelő arányát fejeznék ki. Ilyen számok rögzítése talán nem is volna helyes, mint-hogy egy új alapítású közművelődési könyvtár jól kiválogatott anyaga pl. alacsonyabb kötetszám mellett is több olvasó igényét elégítheti ki, mint egy nagy kötetszámú, de sok elavult vagy nem a könyvtár gyűjtőkörébe illő könyvet tartalmazó régebbi gyűjtemény. Mai tapasztalataink szerint figyelembevételre közművelődési könyvtáraink állományhelyzetét, mégis azt a könyvtárat tarthatjuk kielégítően ellátottnak, amelyben egy-egy olvasóra legalább 8 kötet jut.

Az ország különböző hálózati típusaiban az 1957. évben az olvasók ellátottsága a következő volt:

Fővárosi hálózatban	7,3 kötet jutott egy olvasóra
Megyei könyvtárakban	9,6 „ „ „ „
Járási könyvtárakban	7,5 „ „ „ „
Városi könyvtárakban	6,6 „ „ „ „
Letéti könyvtárakban	3,3 „ „ „ „

(Ha a letéti raktárakban ma elfekvő 604 000 kötetet ehhez az állományhoz számítjuk, az ellátottság akkor is csak 4,8 kötet)

Amint az állományfejlesztés ütemének elemzésekor megállapítottuk, nagyjában a fenti táblázat is bizonyítja, hogy minél kisebb települések felé haladunk, annál rosszabb a helyzet, annál alacsonyabb fokú az olvasók ellátottsága könyvvel. A budapesti kerületi könyvtárak olvasóinak ellátottsága sem kielégítő, a megyei könyvtárak e tekintetben ma már jobb arányt mutatnak, de figyelembe kell vennünk, hogy utóbbiak állománya nem teljes egészében közművelődési célokat szolgál. Kirívó a falusi olvasók ellátottságának nagyon alacsony foka. Ilyen fok mellett a falusi könyvtárak olvasótáborára alig növelhető.

Állami közművelődési könyvtáraink az összlakosság 7,5%-át látják el könyvvel. Ez a mi könyvellátottságunk mellett nem lebecsülendő eredmény. Ezt a számot jelentősen emelni csak az állomány erőteljes növelésével lehet. A nem kielégítő ellátottság különösen akkor tűnik ki, ha a közművelődési könyvtárak állományát az összlakossághoz viszonyítjuk.

	Lakosság (1000 lakos)	Közműv. áll. (1000 kötet)	1000 lakosra jutó kötettség
1. Magyarország	9860	5133	520
2. Budapest ⁷	1900	1265	666
3. Vidék ⁸	7960	3868	486

A lakosság közművelődési igényeinek valóságos kielégítése természetesen jobb, mint amit a fenti számok feltüntetnek. Budapest és a vidék számos üzemi szakszervezeti könyvtára mind közművelődési igényeket elégítenek ki. Közművelődési igények kielégítéséhez több országos tudományos és szakkönyvtár is hozzájárul (egyetemi könyvtárak). Ez a magasabbfokú ellátottság mindenekelőtt Budapesten érvényesül. Magyarországon ma a szakszervezeti könyvtárak állományát is figyelembevéve, a közművelődési jellegű olvasási igény kielégítésére 1000 lakosra 896 kötet jut.

9. táblázat

A könyvellátottság területi megoszlása⁹

Terület	Könyvállomány (1000 kötet)	1000 lakosra eső könyvek száma
Baranya m.	267,1	667
Bács—Kiskút m.	307,6	530
Békés m.	188,1	400
Borsod m.	239,8	342
Csongrád m.	413,8	960 ¹⁰
Fejér m.	185,8	531
Győr m.	186,2	466
Hajdú m.	200,6	403
Heves m.	146,7	457
Komárom m.	137,7	552
Nógrád m.	137,0	596
Pest m.	236,2	311
Somogy m.	201,5	559
Szabolcs m.	192,3	344
Szolnok m.	182,6	410
Tolna m.	127,6	473
Vas m.	180,7	645
Veszprém m.	169,7	458
Zala m.	167,7	622

Az UNESCO 1954. évi kimutatása nemzetközi összehasonlításra ad alkalmat.¹¹ Eszerint pl. Csehszlovákiában 1000 lakosra 1060, Lengyelországban 790 könyv jutott (ugyancsak a szakszervezeti könyvtárak állománya

⁷ A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár központjának 436 000 kötetnyi (könyv és folyóirat) állományával együtt (a Pedagógiai Könyvtár anyaga nélkül).

⁸ A szegedi Somogyi Könyvtár 231 000 kötetével együtt.

⁹ Az állomány adatai között a megyei és a járási könyvtárak letéti raktáraiban levő anyag is szerepel.

¹⁰ A szegedi Somogyi Könyvtár állományával együtt. (A szegedi Somogyi Könyvtár és Szeged lakossága nélkül: 545).

¹¹ *Unesco Bulletin for Libraires*, 1957. jan.

nélkül). Magyarország ellátottsága ugyanebben az időben 412 kötet volt 1000 lakosonként. A Szovjetunió 1955. évre vonatkozó adatai szerint az ország 1000 lakosára (a szakszervezeti és a kolhozkönyvtárak nélkül) több mint 2100 kötet.¹²

Igaz ugyan, hogy közművelődési könyvtárügyünk a HORTHY-rendszer után főleg falun és a legtöbb vidéki városban szinte a semmiből indult el, míg a mai Csehszlovákia a polgári Csehszlovákiától jelentős közművelődési könyvtárakat örökölt, ami a fennálló különbséget bizonyos fokig megmagyarázza, mégsem tekinthetjük megnyugtatónak közművelődési könyvtáraink mai állományhelyzetét. Különösen a falu viszonylagos lemaradása a nyugtalanító. Nem megnyugtató azonban az a tény sem, hogy a vidéki ellátottság olyan szembetűnő különbségeket mutat. Pl. Pest, Borsod és Szabolcs megyék ellátottsága 311—344 között mozog, Zala, Vas és Baranya megyék ellátottsága pedig 622—667 könyv 1000 lakosra (*l. a 9. sz. táblázatot*).

A területi ellátottság részletesebb elemzése a közeljövőben mulhatatlanul szükséges. Az eddigi megfigyelések arra mutatnak, hogy a kisebb falvak ellátottsága viszonylag jobb, mint a nagy lélekszámú, nagy határú alföldi falvaké. Külön kell majd felmérni a nagy városok külső területeinek s az Alföld tanyavilágának ellátottságát.

A könyvbeszerzésre fordított hitelek alakulása

Az állomány fejlődésének csökkenő üteme természetesen szoros összefüggésben áll az állománybeszerzésre fordított költségvetési hitelek csökkenésével. A legnagyobb mérvű a csökkenés a vidéki állami hálózatban. Itt a könyvvásárlásra fordított összegek így alakultak:

1953-ban	10 577 000 Ft	100 %
1954-ben	6 293 000 Ft	60 %
1955-ben	4 439 000 Ft	39,8 %
1956-ban	4 735 000 Ft	44,9 %
1957-ben	3 783 000 Ft	35,8 %

(Bár az 1953. év könyvbeszerzésben beruházási jellegű tételek is szerepelnek, mégis az 1953. évet kellett alapul venni, mert ekkor a mai hálózat már nagyjában kiépült).

Hasonlók az arányok a fővárosi kerületi könyvtárak könyvbeszerzéseinek alakulásában is.

A könyvbeszerzési hitelek csökkenése súlyos helyzetet teremt, mert bár a könyvek átlagára nem emelkedett a könyvívek számához viszonyítva, a könyvtárak által vásárolt könyvek átlagára mégis nőtt, mert — eltekintve az ún. olcsó sorozatoktól — a közművelődési könyvtárak ma kevesebb brosurajellegű kiadványt szereznek be és általában igényesebb kiadványok beszerzésére törekednek. Ebből következik, hogy 1955-ben még átlagosan 15 Ft, 1956-ban 17,60 Ft volt a közművelődési könyvtárak által vásárolt könyvek átlagára, az 1957. évben a Könyvtárellátótól származó adatok szerint a közművelődési könyvtárak által vásárolt könyvek átlagos ára 26,20 Ft volt.

¹² A *Kul'turnoe sztroitel'stvo SzSzsZR*. Sztatiszticeszkij szbornik. Moszkva, 1956. adatai alapján.

A beszerzési keretek csökkenése és az olvasók sürgető igénye sok könyvtárat arra kényszerít, hogy nem könyvtárakba szánt, rotációs papírra nyomott, igen alacsony élettartamú könyveket (*Olcsó Könyvtár, Vidám Könyvek* stb.) vásároljanak.

Mínthogy a legértékesebb állomány forgási sebessége igen magas, az utánpótlás céljából vásárolt kötetek száma és tartóssága csökken, a könyvtárak kötési kapacitása a fővárosi hálózattól eltekintve szinte sehol sem tud lépést tartani a rongálódással, sok könyvtárunkat az a veszély fenyegeti, hogy éppen a legértékesebb, a legkevésbé pótolható állományrészelei pusztulnak el. Művelődési kormányzatunk felismerte a veszélyt, amely az egyébként jól megszervezett és kiépített, jól működő könyvtári hálózatunkban a ki nem elégítő állományfejlesztés következtében jelentkezik. Már ebben az évben országosan 20—40%-kal nőtt a könyvtárak könyvbeszerzési hitele az elmúlt évhez viszonyítva. Nyilvánvaló azonban, hogy nem várható a közeljövőben a könyvbeszerzési hitelek olyan mértékű emelése, ami gyökeres változást hozhatna. Ezért már az elmúlt évben egyes megyei és járási könyvtárak (Tolna, Szabolcs, Szolnok megye megyei könyvtára, a kiskunhalasi Járási Könyvtár) a helyi tanácsokhoz fordultak, hogy könyvtáraikat a községfejlesztési alaphól és egyéb költségvetésen kívüli bevételekből segítyezzék. A kiskunhalasi járás területén pl. kivétel nélkül minden község felajánlott 2—3000 forintot a falusi könyvtárak állománygyarapítására. Ma már Szolnok megyében a könyvtárak állományfejlesztésére fordított költségvetésen kívüli összeg meghaladja az állami költségvetési előirányzatot.

Ha jelentős változást kívánunk a közművelődési könyvtárak helyzetében szervezeti téren is, olyan intézkedéseket kell hoznunk, amelyek a könyvtárak ellátottságára mélyen kihatnak. Ilyen mindenekelőtt a közművelődési hálózat teljes kiegészítése. Ma még több mint 20 járási székhelyen nincs járási könyvtár.

Állami közművelődési könyvtárainknak a tanácsrendszerbe illesztése mindenképpen helyes lépésnek tekinthető, azonban a hálózatok kialakításakor nem mindenütt jártunk el a legszerencsésebb módon. Járási könyvtáraink pl. igen sok városban (pl. Sopron, Baja, Pápa) úgy alakultak meg, hogy a járási székhelyek városi könyvtárai nem tartoznak többé a városi tanácshoz, hanem a járási tanácsok hatáskörébe kerültek. Sok városunk még ma is fájralja könyvtárának elszakítását. Amilyen mértékben csak lehet, meg kell valósítanunk azt az elvet, hogy a könyvtárakat azok a közösségek tartsák fenn, amelyek lakosságát ellátják. A járási könyvtáraknak a helyi tanácsokhoz történő visszacsatolása nem jelentheti a falusi könyvtárak módszertani gondozásának és könyvellátásának elsorvasztását. Mindössze arról van szó, hogy eddig járási hatáskörben működő intézmény látott el olyan feladatokat, amelyek kívül estek hatáskörén (helyi könyvtári tevékenység), a jövőben pedig a városi tanács hatáskörében álló könyvtár látja el majd a járási teendőket. A különbség anyagiakban mutatkozik majd meg, mert a járási tanácsoknak semmiféle költségvetésen kívüli bevételi forrásuk nincs, a helyi tanácsok viszont ilyenekkel rendelkeznek: s a jelek szerint meg is van bennük a törekvés, hogy a magukénak tudott intézményeket erőteljesebben segítsék.

A falusi könyvtárak eddig úgyszólván kizárólag állami költségvetési hitelekből táplálkoztak. Miután állami hálózatunk felülről lefelé épült ki (körzeti, később megyei és járási könyvtárak hozták létre a falusi könyvtárakat), az önálló falusi könyvtárakat kivéve, a helyi tanácsok költség-

vetésében semmiféle hitel nincs fenntartásukra. Állománygyarapításukat a központi könyvtárak végzik, a könyvtárosok tiszteletdíját szintén a megyei, ill. járási könyvtár utalványozza; még a dologi segélyezésükre szolgáló összegeket is a megyei könyvtárak költségvetésében irányozták elő. Bár törvényerejű rendelet intézkedik a könyvtárak fenntartásának biztosításáról¹³, a falusi könyvtárakra vonatkozóan nem történt meg a rendelet végrehajtása. Azt mondhatjuk, hogy a legtöbb falusi könyvtár teljesen a járási vagy a megyei könyvtár függvénye, a falu nem érzi a magáénak. Márpedig a falusi könyvtárak ellátásában gyökeres változást csak attól remélhetünk, ha a falusi könyvtárakat fokozatosan a községek intézményeivé tesszük, a községek valódi fenntartóikká válnak. A falusi könyvtárak helyzetének megjavítása nem pusztán rendelet kérdése. Ott, ahol a könyvtár jelentőségét már felismerték, a tanácsok a könyvtár fejlesztésére jelentős áldozatot hoznak.

Azok a jelentős különbségek, amelyek az egyes megyék közötti ellátottságban mutatkoznak, figyelmeztetnek bennünket, hogy könyvtári tervezésünknek a jövőben *országosan elfogadott* mérőszámokra kell épülnie. Könyveszerzési hiteleink eddig sehol sem vették pl. figyelembe az ellátandó lakosság számát. Csehszlovákiában ez a mérőszám lakosonként egy korona, mint legalacsonyabb összeg. (A helyi tanácsok ennél többet is megállapíthatnak.) Nálunk az elmúlt évben előirányzott könyveszerzési hitelkeretből a főváros egy-egy lakosára 70 fillér, a vidék egy-egy lakosára 47 fillér jutott.

Művelődésügyi kormányzatunk felismerte a veszélyt, amely könyvtáraink könyvvel való ellátottságának alacsony fokában rejlik. A felemelt költségvetési keretek, a helyi tanácsok jelentős költségvetésen kívüli támogatása a legtöbb könyvtárban az 1958. évben a tavalyihoz képest már nagymértvű könyveszerzést tesz lehetővé, és a jelek szerint igen előnyösen hat az olvasók számának növekedésére és a forgalom alakulására. A folyamatban levő szervezeti intézkedések arra mutatnak, hogy kormányzatunk a közművelődési könyvtárak számára az eddiginél szélesebb alapokon nyugvó, szilárd pénzügyi és szervezeti bázist kíván létrehozni.

SALLAI ISTVÁN

ISTVÁN SALLAI: DIE BUCHBESTÄNDE DER UNGARISCHEN ALLGEMEINBILDENDEN BIBLIOTHEKEN

Die Entwicklung des ungarischen Bibliothekswesens und insbesondere der allgemeinbildenden Bibliotheken, ist in der Zeit zwischen den beiden Weltkriegen, mit europäischen Bibliotheken gleichen Charakters verglichen, beträchtlich zurückgeblieben. Die heutige Struktur der allgemeinbildenden Bibliotheken wurde im wesentlichen zwischen 1947 und 1953 aufgebaut. Die Zahl der allgemeinbildenden Bibliotheken stieg in dieser Zeit von 521 auf 3099.

¹³ A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1956. évi 5. sz. törvényerejű rendelete, ill. a Minisztertanácsnak az említett rendelet végrehajtásáról szóló 1018/1956. (III. 9.) számú határozata intézkedik a közművelődési könyvtárak fenntartásáról a rendelet 2. bekezdésében (*Magyar Közlöny*, 1956. márc. 9., 19. sz.). Ez a rendelet nem helyezi hatályon kívül a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának 2042/13/1952. számú a könyvtárügy fejlesztéséről szóló határozatának 9. pontját, amely határozottan kimondja, hogy „a helyi tanácsok kötelesek gondoskodni az illetékességi területükön levő könyvtárak anyagi szükségleteiről (megfelelő helyiségről, berendezésről, fűtésről stb.), a könyvvállomány fejlesztéséről, az elrongálódott könyvek újrakötötéséről és a könyvtárosi állások betöltéséről.” (*Népműv. Közlöny*, 1952. május 14.)

Trotz allgemeiner günstiger Entwicklung verminderten sich jedoch seit 1953 die Geldmittel, über welche die Bibliotheken verfügten, von Jahr zu Jahr. Es wurden hierdurch selbst die bereits erzielten Ergebnisse gefährdet. (Z. B. Die 1957 für die Erwerbung verwendeten Summen für Zwecke der staatlichen allgemeinbildenden Bibliotheken betragen nur 35,8% des ähnlichen Postens im J. 1953.)

Die ungenügende finanzielle Versorgung verursachte einen Rückgang der Erwerbung. Durch die Abnützung der oft gelesenen Bücher und die Einziehung überholter Werke zeigte sich sogar in der letzten Zeit eine Abnahme in den Beständen. In dem Jahre 1953 betrug die Verminderung der Bestände 22%, 1955 10%, in den Jahren 1955—1957 4%. (Siehe Tabellen Nr. 1—2.) Die Vernachlässigung der Provinz zu Gunsten der Hauptstadt ist besonders auffallend, obwohl auch die Entwicklung der hauptstädtischen Bibliotheken nicht befriedigend ist.

Parallel mit dem Rückgang der Erwerbung hat auch der Zuwachs an Lesern und im Verkehr selbst mehr und mehr nachgelassen, was in den letzten zwei Jahren sogar zu einer absoluten zahlmässigen Abnahme geführt hat. (Siehe Tabellen Nr. 3—6.) In den Dorfbibliotheken ging die Zahl der erwachsenen Leser stark zurück.

Die Belletristik und die Kinderliteratur werden weitgehend bevorzugt, was zu einer starken Abnützung dieser Teile der Bestände führt. (Umlaufdurchschnitt der gesellschaftswissenschaftlichen Werke beträgt 05—1 je nach den einzelnen Bibliothekstypen, der populärwissenschaftlichen Literatur 1,2—2,8, der Belletristik 5,7—7,0, der Kinderliteratur 5,7—11,6.)

Die Versorgung der Leser mit Büchern ist in der Hauptstadt und in den grösseren Provinzstädten befriedigend: 7,3—9,6 Bände fallen auf einen Leser, in den Dorfbibliotheken dagegen nur 3,3 Bände. Was die Kinderliteratur anbelangt, so ist die Lage am ungünstigsten, da in der Hauptstadt 4,01 Bände, in den Depotsbibliotheken 1,25 Bände auf einen Leser fallen.

Betreffend der Versorgung mit Büchern ist die Bevölkerung der Provinz wieder im Nachteil. Von den Beständen des staatlichen Bibliotheksnetzes fallen in Budapest 666, in der Provinz 486 Bände auf 1000 Leser. In diesem Netz sind die zahlreichen hauptstädtischen gewerkschaftlichen und wissenschaftlichen Bibliotheken nicht inbegriffen. In den einzelnen Komitaten (z. B. Pest, Borsod, Szabolcs) bewegt sich die Zahl der Versorgung zwischen 311—344, in anderen (z. B. Bács-Kiskun, Baranya) zwischen 622—667 (siehe Tabelle Nr. 9).

Ab 1958 wurde die Kreditversorgung der Bibliotheken durch das Ministerium für Bildungswesen erhöht und proportioneller verteilt. Zwecks besserer Versorgung der Dorfbibliotheken wird auch die Inanspruchnahme gewisser Quellen ausserhalb des Budgets ins Auge gefasst. Die kleine Dorfbibliothek soll nach und nach eine Kulturstätte des Dorfrats werden. (Bisher wurden die Dorfbibliotheken durch die Kreisbibliotheken verwaltet.) Als dringende Massnahme wird auch die Ergänzung der Kreisbibliotheksnetze und die Übergabe der in grösseren Städten funktionierenden Kreisbibliotheken an die Stadtgemeinden betrachtet, wodurch aber die Aufgaben dieser Büchereien unverändert bleiben sollen.

Seit 1958 haben die erhöhten Beiträge der örtlichen Gemeinden, die Steigerung des staatlichen Budgets und die verbesserte Verlagspolitik dem weiteren Rückgang des Buch- und Leserverkehrs an vielen Stellen ein Ende bereitet. An einzelnen Orten ist sogar wieder ein Zuwachs in der Leserschaft und im Bücherverkehr zu verzeichnen.